

Perinnearkiston tesaurus

Perinnearkiston tesaurus on tarkoitettu Tampereen yliopiston Musiikintutkimuksen laitoksen perinnearkiston aineiston kuvailuun. Se luotiin aineiston kuvailussa jo käytettyjen asiasanojen pohjalta käyttäen vahvasti apuna Yleistä suomalaista asiasanastoa, Musiikin asiasanastoa sekä Perinnetieteiden asiasanastoa. YSA:a käytettiin hyväksi

- muodostettaessa asiasanojen välisiä hierarkioita.
- ohjaustermien keruussa.
- asiasanojen selityksissä.
- vapaan indeksoinnin sanaryhmien muodostamisessa.
- tesaurun ohjeen kirjoittamisessa.

Kerättyä asiasanat tietokannasta kesäkuussa 2003 niitä oli hieman vajaa 5000. Ohjaustermejä kertyi noin 1400. Tesaurusta rakennettaessa tietokannasta muutettiin muutamia asiasanoja (synonyymeja ja kirjoitusvirheitä) suositeltavaksi päätettyyn muotoon.

Tesaurun asiasanoja on käytetty pääasiassa Perinnearkiston äänitteiden kuvailussa. Valokuvien kuvailuun on käytetty noin 80:aa asiasanaa sekä avainsanoja, joiden valinta ei ole sidottu mihinkään asiasanastoon. Valokuvaarkiston asiasanasto löytyy liitteenä. Sanastolle tulee olemaan luonteenomaista laajeneminen, sillä uuden aineiston kuvailussa käytettävät uudet asiasanat on liitettävä tesaurukseen.

Tesaurun lukeminen

Tesaurus tarkoittaa hierarkkisesti järjestettyä asiasanastoa. Hierarkiasta näytetään yleensä yksi seuraava ylempi ja alempi taso sekä rinnakkaistermit. Tällainen näkymä auttaa sekä asiansanoittajaa että tiedon hakijaa. **Asiasana** on termi, jota voi käyttää aineiston kuvailuun. **Ohjaustermiä** ei käytetä kuvailuun, mutta se löytyy tesauruksesta tarkoituksena ohjata sanaston käyttäjä oikean termin käyttöön. Ohjaustermit ovat usein viittaamiensa asiasanojen synonyymeja tai merkitykseltään läheisiä termejä, joita kaikkia ei ole järkevää sisällyttää kuvailuun. Kaikki termit ovat sanastossa yhtenäisessä aakkosjärjestyksessä.

Sanojen suhteiden ilmaisemisessa käytetään seuraavia lyhenteitä:

LT	laajempi termi
ST	suppeampi termi
RT	rinnakkaistermi
KT	korvaa termin
KÄ	käytä (viittaus ohjaustermistä asiasanaan)

Esim. 1. Hierarkia.

leikit -	-	-	-	-	asiasana
	<i>Leikkien nimiä voi käyttää asiansanoina</i> -	-	-	-	<i>selitys</i>
	<i>KT lastenleikit</i> -	-	-	-	<i>korvattu termi</i>
LT	kansanhuvit -	-	-	-	laajempi termi
ST	laululeikit -	-	-	-	suppeammat termit
	liikuntaleikit				
RT	lastenperinne -	-	-	-	rinnakkaistermit
	leikki				

kansanhuvit - - - - näkymä leikit –termin laajemman termin kohdalta
ST leikit
pelit
sirkukset

laululeikit - - - - näkymä leikit –termin suppeamman termin kohdalta
LT leikit
RT lastenlaulut
piirileikkilaulut

Esim. 2. Ohjaustermit.

lastenleikit - - - - *ohjaustermi*, joka ohjaa
KÄ **leikit** - - - - **asiasanan** käyttöön

Miten indeksoidaan

Sanaston termit ovat aina **substantiiveja** (ei *soittaa* vaan soittaminen, ei *nopea* vaan nopeus). Termit voivat olla **yksittäistermejä** (aitat, aamu), **sanaliittoja** (poliittiset johtajat, runomuotoinen perinne) tai **yhdyssanoja** (raamatuntulkinta, puhelinkäyttäytyminen).

Termit voivat olla yksikössä tai monikossa. **Yksikkömuodossa** ovat esimerkiksi abstrakteja käsitteitä ja toimintaa kuvaavat sanat. **Monikkomuodossa** ovat konkreettisia käsitteitä kuvaavat sanat.

Esim.

<u>yksikkö</u>	<u>monikko</u>
ooppera (taidemuoto)	oopperat (taideteokset)
arvostelu (käsite)	arvostelut (konkreettiset arvostelut, kritiikit)

Ellei jollekin ilmiölle ole täsmällistä sopivaa asiasanaa, voidaan muodostaa **asiasanaketjuja**. Perinnearkistossa asiasanaketjun termien välissä käytetään kaksoispistettä (:). Jos ilmiötä kuvaava asiasana on olemassa, ei tule muodostaa asiasanaketjua.

Esim.

rippikoululaisten yöpyminen = rippikoulu : oppilaat : majoitus
eri instrumenttien äänten imitointi = soittimet : ääni : jäljittely

ei *musiikki* : *historia* vaan musiikinhistoria

Vapaa indeksointi

Perinnearkiston aineistoa kuvailtaessa voidaan käyttää joitakin asiasanastoon sisällytettäviä termejä asiasanoina. Tällaisia termejä ovat

- **erisnimet.**
 - Henkilöt sillä nimellä, jolla heidät yleisesti tunnetaan. Muoto valitaan Suomalaisten luettelointisääntöjen mukaisesti (Suomalaiset luettelointisäännöt. Hakutiedot. § 22). Myös kuvitteelliset henkilöt.
 - Yhteisönnimet virallisessa muodossaan. Lyhenteiden käyttöä ei suositella. Muoto valitaan Suomalaisten luettelointisääntöjen mukaisesti (Suomalaiset luettelointisäännöt. Hakutiedot. § 24). Jos kansainvälisellä yhteisöllä on vakiintunut suomenkielinen nimi, käytetään sitä.
 - Maantieteelliset nimet: maanosat, maat, valtiot (YSA, liite 3.), alueet, läänit, maakunnat, kunnat, historialliset paikannimet. Suomen ruotsinkielisistä paikkakunnista ja ulkomaisista paikkakunnista käytetään vakiintunutta suomenkielistä muotoa, mikäli sellainen on (esim. Maarianhamina, Tukholma).
- ajanmääreet. Asiasanasto itsessään sisältää joitain ajanmääreitä (autonomian aika, myöhäiskeskiaika). Numeerisia ajanmääreitä voi myös käyttää asiasanoina, esim. 1400-1800-luku, 1600-luku, 1960-, 1989.

- vapaan indeksoinnin sanaryhmät. Joidenkin sanaston laajimpiin asiasanahierarkioihin liittyisi niin paljon asiasanoja, ettei niitä kaikkia ole järkevää liittää itse sanastoon. Tällaisten sanojen kohdalla on huomautus, että kaikkia ryhmän sanoja voi käyttää asiasanoina, vaikkei niitä sanastosta löydykään (esim. linnut, soittimet, tanssit). Lisäksi nämä ryhmät on koottu liitteeseen.

Sanaston laajentaminen

Kun sanastoon halutaan lisätä siihen olennaisesti liittyväksi havaittu termi, tukeudutaan sanaston rakentamisvaiheessa käytettyihin asiasanastoihin (ks. lähteet) ja sijoitetaan niiden avulla uusi sana tesauruksen hierarkioihin.

Esim.

Halutaan lisätä tesaurukseen termi kuorot. Tarkistetaan termi YSA:sta ja Musiikin asiasanastosta.

Musiikin as.		YSA		Perinnearkiston tesauruksesta löytyvät
kuorot		kuorot		
ST kamarikuorot		ST kamarikuorot		(ei löydy)
kirkkokuorot	->	kirkkokuorot	->	löytyy
lapsikuorot	->		->	löytyy
mieskuorot	->	mieskuorot	->	löytyy
naiskuurot	->	naiskuurot	->	löytyy
nuorisokuorot	->	nuorisokuorot	->	löytyy
sekakuorot	->	sekakuorot	->	löytyy
RT kuoromusiikki	->		->	löytyy

Tesaurukseen lisätään aakkosjärjestyksessä oikeaan kohtaan termi **kuorot**. Laajemmat, suppeammat ja rinnakkaistermit tulevat ryhmiensä sisällä aakkosjärjestykseen. Tarkistetaan, että uusi termi merkitään kaikkien hierarkiasuhteessa olevien termien kohdalle oikeaan suhteeseen. Siis:

kuorot

ST kirkkokuorot
lapsikuorot
mieskuorot
naiskuurot
nuorisokuorot
sekakuorot
RT kuoromusiikki

naiskuurot

-> LT kuorot

kuoromusiikki

-> RT kuorot
motetit

Ellei termiä löydy lähteenä olleista asiasanastoista, on se sijoitettava tesaurukseen itsenäisesti. Tällaisessa tilanteessa mietitään ilmiön suhdetta muihin ilmiöihin. On vältettävä olemassa olevien termien synonyymien tai merkitykseltään läheisten termien lisäämistä asiasanastoon, sillä käsitteiden pirstoutuminen vaikeuttaa tiedonhakua ja laajentaa tesaurusta tarpeettomasti. Tällaiset termit on syytä kirjata ohjaustermeiksi eikä käyttää kuvailuun.

Lähteet

Musiikin asiasanasto, Kirjastopalvelu 1994

Perinnetieteiden asiasanasto, Kirjastopalvelu 1994

Yleinen suomalainen asiasanasto (internetin kautta VESA, <http://vesa.lib.helsinki.fi/ysa/index.html>)